

Michal Vokurka (Historický ústav AV ČR):

„wohl gute Hoffnung“: krušnohorská městečka a jejich (ne)rozvoj v raném novověku

- Cílem příspěvku je tematizovat problematiku vzniku a proměn krušnohorských urbánních sídel a tamní těžby rud v období od konce 16. do 18. století. Jedná se o města založená podle velkorysých urbanistické koncepce, nadána řadou privilegií, avšak potýkající se s mnoha problémy. K nim patřila nejistá výnosnost štol, demografická situace, stejně jako faktory socioekonomické a environmentální. Přestože k zániku žádného z městských sídel v období raného novověku nedošlo, bylo pro sledované lokality obtížné uchovat si městský charakter a privilegia vázaná na výkon těžebních prací. Pro pozvednutí těchto lokalit a zachování statusu horního města (resp. městečka) byly podnikány kroky pro pozvednutí těžby včetně zvaní zahraničních odborníků. Realizace navrhovaných opatření však byla omezena finančními možnostmi i vysokou rizikovostí, takže většinou nebyla dotažena do konce, a tudíž ani nemohla přinést kýžený výsledek. Přestože se celý region vyvíjel podobně, panovala odlišná situace v městech svobodných a poddanských.

Jan Hasil (Archeologický ústav AV ČR, Praha) – **Petr Hasil** (Národní památkový ústav, ú.o.p. v Ústí nad Labem):

Dynamika vývoje sídelních a montánních areálů v krajině horního toku Rolavy ve 14. až 20. století

- Pod pojmem horní tok Rolavy rozumíme povodí Rolavy a potoka Černá Voda až po jejich soutok severozápadně od Nových Hamrů, okr. Sokolov. V zájmovém území se dnes nenachází žádná trvale osídlená obec, do roku 1946 se zde nacházely obce Rolava (Sauersack), Chaloupky (Neuhaus, obě k. ú. dnes leží v okrese Sokolov) a Jelení (Hirschenstand, dnes okr. Karlovy Vary). Úplná likvidace sídel a částečné zahrnutí zájmového území do pohraniční zóny proti sovětské okupační zóně, resp. později NDR, vedla k archeologizaci četných stop rozmanitých lidských aktivit různého stáří, takže celý tento krajinný úsek pokládáme za jedinou archeologickou lokalitu.
- Počátky montánních a sídelních aktivit spadají v širším regionu do období vrcholného středověku (budování lenního systému za vlády Jana Lucemburského). Vrcholně středověké až pozdně středověké horní aktivity, dobře dokumentované v terénu, ale zřejmě nevedly ke vzniku stabilních sídlišť. Ta se v mikroregionu objevují až v horizontu 17./18. století. V následující předindustriální periodě a v průběhu 19. století lze pozorovat jejich postupný růst a diferenciaci jejich hospodářské základny, která již není založena pouze na rudném hornictví, ale orientuje se i na jiné ekonomické aktivity (těžba rašeliny, sklářství, tradiční řemesla, později cestovní ruch i pašeráctví). Dočasný úpadek rudného hornictví přinesla první světová válka, po níž se mikroregion stal „nejnužnější“ oblastí v zemi České. Druhá světová válka a potřeby nacistického válečného úsilí přinesly – trvale neudržitelnou – obnovu rudného hornictví, součástí nebývalých investic byl i vznik zcela nových sídel v krajině horní Rolavy (zajatecký tábor, sídliště civilních důlních specialistů) a příchod příslušných skupin nových obyvatel. Důsledky této globální krize ovšem vedly bezprostředně po roce 1945 k úplnému zániku všech sídelních a produkčních areálů.

Kritické aspekty vývoje osídlení (13.–18. století)

20. října 2022, 10 hodin

Akademické konferenční centrum, Husova 4a, Praha 1

Workshop pořádá Historický ústav AV ČR za podpory výzkumného programu Strategie AV21 – Anatomie evropské společnosti, historie, tradice, kultura, identita.

HISTORICKÝ ÚSTAV

Akademie věd České republiky

PROGRAM

Úvodní slovo (Eva Doležalová – Robert Šimůnek)

Josef Žemlička (Historický ústav AV ČR):

Středověké Podralsko

- Kraj mezi třemi výraznými kopci, totiž Ještědem, Ralskem a Velkým Bezdězem, až do ledna 1992 z velké části sloužil jako Vojenský výcvikový prostor Ralsko, dnes ho tvoří administrativní okrsek Město Ralsko s centrem v Kuřívodách. Jeho ústřední část, tj. asi 260 km² s jádrem v tak řečených Horních vsích s dříve většinou německou populací, byla po roce 1945 vysídlena a přetvořena ve vojenský újezd se zvláštním režimem.
- Asi dvacítky zdejších vesnic z povrchu dokonale zmizela, jen někde jejich polohu vyzrazují nepatrné stopy, po nejvíce v místech skalních obydlí a sklepů. U většiny z nich odkazují písemné zdroje na středověký základ a kolonizační aktivity, podchytení vývoje celé oblasti pak doplňuje sídelní obraz na pomezí středního Pojizeří a historického Českolipska. Pracovně mluvíme o Podralsku, analogicky k sousednímu Podještědí.

Robert Šimůnek (Historický ústav AV ČR) – **Jan Klimeš** (Ústav struktury a mechaniky hornin AV ČR):

„Excentrické“ gotické kostely a proměny struktury osídlení: možnosti a limity interpretace

- Solitérních kostelů v krajině najdeme poměrně mnoho. Různé podoby i technického stavu, různého stáří (od románských až po pseudostylové), různých souvislostí založení i různých pozdějších osudů. Každý z nich nabízí celou škálu rovin výpovědi – s přesahem do dějin okolního osídlení i kulturní krajiny. Zůžeme-li zorný úhel na kostely původem středověké, i tak je spektrum stále poměrně široké (početnou skupinu tu tvoří kostely, dodnes často obklopené stále funkčními hřbitovy, jež jsou pozůstatkem zaniklých osad).
- Předmětem našeho zájmu jsou však kostely, které jsou „solitérní“ jen do určité míry – a to svou „excentrickou“ polohou v rámci vesnických intravilánů. Vycházíme přitom z předpokladu, že prvotní osídlení, tedy z doby založení (výstavby) kostela se nacházelo v okolí (v prostorové vazbě / návaznosti na kostel) a nabízí se tedy otázka, proč tomu tak není dnes. Ojedinelé případy jsou vysvětlitelné z historického kontextu, poměrně malá skupina je i těch, kde jako vysvětlení lze nabídnout pravděpodobnou hypotézu, většinou však jde o případy (z historického kontextu) nevysvětlitelné, vývojově nepostižitelné.
- Na modelových příkladech se ptáme, zda a v jakém smyslu může pomoci výpověď přírodních věd. Studium současných geologických, hydrologických a morfologických procesů a jejich extrapolace do minulosti umožňují identifikovat možné příčiny přesunu vesnic dál od prvotních kostelů. Mnoho informací poskytují digitální modely reliéfu. I když výsledky těchto analýz jednoznačně neobjasní důvody relokace (případně anomální situace z hlediska polohy kostela), přispějí ke komplexnímu poznání kontextu historického osídlení.

Eva Doležalová (Historický ústav AV ČR):

Kam zmizeli farníci? Zaniklá osídlení u dochovaných církevních staveb

- Vesnice či městečka zanikala ve středověku z mnoha různých důvodů. Mohlo jít o lokace, které nenaplnily očekávání zakladatelů a tudíž místa, která lidé postupně opustili, v jiných případech se mohlo jednat o živelnou

katastrofu, válečné události, epidemii nebo o jiné nepříznivé faktory, která život tamní komunity znemožnila (např. nedostatek vody). Většinou zmizely veškeré obytné i hospodářské objekty, pustla nebo zanikala ale také zdejší místa kultu.

- Některá místa byla znovu osídlena či částečně osídlována, jiné lokality zmizely definitivně. Specifickou kategorií těchto situací jsou místa, kde z původní osady zůstal zachován kostel či kaple, které byly i nadále udržovány a postupně propojeny s náboženským životem vzdálenějších sídlišť. Cílem příspěvku je rekonstrukce vazeb (sondou) mezi takovými církevními institucemi a druhotným osídlením.

Klára Kolejáková (FF UK Praha, Ústav pro archeologii):

Proměny osídlení Karlovarska v mladším středověku: výpověď keramiky

- Předmětem zájmu jsou možnosti a limity výpovědi nálezů keramiky k otázkám proměn osídlení v mladším středověku (13.–15. století); východiskem je dvojice případových studií – analýz keramických souborů ze západočeské oblasti (hrady Kostelní Horka a Hartenberg), jež doplňují nástin regionální archeologické chronologie, a interpretace jejich svědectví o postupném osídlování zdejší krajiny. Pro ucelenější obraz problematiky jsou představeny lokality z různého sociálního prostředí, na kterých byl proveden destruktivní archeologický výzkum, a jejich nálezy mají určitou míru obecné vypovídací hodnoty. Základním cílem je zachycení proměn osídlení a proces kolonizace.

Václav Kolomazníček (Archeologický ústav AV ČR, Brno):

Založení – zánik – znovuzaložení: zaniklá středověká ves Husí (13. až 17./18. století)

- Příspěvek je věnován plánům lokací vrcholně středověkých vesnic na Dražanské vrchovině, prostorovému rozložení vsí a vyhodnocení procesu kolonizace. Návazně pak interpretaci rozlehlosti intravilánů zaniklých středověkých vsí na základě dnes obvyklého spektra přístupů (povrchové sběry, geofyzika a konduktivita, komparace s lidarovým snímkováním a leteckou prospekci). Závěrečná modelová studie je zaměřena na zaniklou středověkou ves Husí, a to s ohledem na její sídelní význam (ekonomický, sídelní, církevní, správní), pravděpodobné příčiny úpadku a zániku, a konečně pak i důvody ke znovuzaložení vsi na počátku 18. století.

Petr Nový (Středočeské muzeum v Rostokách u Prahy):

Staré cesty v kontextu dějin osídlení: Kostecká cesta do Dubé

- Sonda do vzájemných vazeb mezi komunikacemi a osídlením v dlouhém časovém záběru je zaměřena na cestu procházející po hřebeni nad hlubokými údolími Kokořínska, jež spojovala labský břeh u Liběchova s Dubou a pravděpodobně i vzdálenějším Českolipskem. Po významném období vrcholně středověké spojnice těchto míst neosídleným skalnatým územím (s návazností na panská sídla) lze sledovat druhé, tentokrát novověké období, kdy se stala součástí plánu nové kolonizace a zemědělského využití krajiny.
- Kostecká cesta, pojmenovaná podle výchozího bodu v místech zaniklého Kostelce u Tupadel, se nabízí jako modelový příklad i vzhledem k tomu, že mimo poměrně dobře prokazatelné stáří jejího vzniku, a to v procesu osídlování Kokořínska, lze dokumentovat i její úpadek a zánik. Zajímavostí je, že mimo sídla, vznikající v její blízkosti ve středověku, se v 18. století stala osou nově založené vsi Nové Osinalice a její trasa byla upravována zasekáním do skal a doprovázena nejrůznějšími reliéfy. Poté její význam definitivně upadá a v 19. století postupně ustupuje do pozadí zájmu, až se nakonec promění v lesní pěšinu.